

IN DE SCHADUW VAN DE SOCIOLOGISCHE DOXA

Enkele beschouwingen van Leuvense studenten

Jan Eeckhout, Axel Marx, Gert Verschraegen

Het onderwijs is een machtige producent van taxonomieën: in hun opleiding krijgen studenten een conceptueel begrippenkader, een classificatie-systeem mee. Het zijn die begrippen die bepalen op welke manier de werkelijkheid voor hen verschijnt. Doorheen hun opleiding worden ze tevens gesocialiseerd binnen een bepaalde traditie. Zij worden gekneed tot, in ons geval, 'goede' sociologen. Interessant is nu dat sociologen juist geleerd wordt zich bewust te zijn van het feit dat de categorieën waarin we denken historisch en sociaal geconstrueerd zijn. In dit artikel gaan we trachten dit soort van reflexiviteit toe te passen op onze eigen opleiding aan de KULeuven. Welke visie hebben wij op sociologie en het sociologie bedrijven meegekregen?

Deze vraag kan niet éénduidig beantwoord worden. Zoiets als het Leuvense paradigma of de Leuvense 'sociologische bril' bestaat niet. Het kan dan ook niet de bedoeling zijn van dit artikel om één enkel sociologisch paradigma te deduceren uit vier jaar opleiding. Toch kan er sprake zijn van een dominante benadering van sociologie, een hoofdstroom. Dit artikel beoogt enkel een algemene benadering van deze hoofdstroom.

Wat hebben wij doorheen onze opleiding (formeel curriculum), en dan vooral impliciet (verborgen curriculum), meegekregen met betrekking tot sociologie ?

Wat betreft het impliciete trachten we wel de nodige schroom in acht te nemen. Het is immers zeer moeilijk het vooronderstelde te expliciteren. Het verborgen curriculum is juist het on-gedachte, het evidente, de doxa die niet bevraagd wordt. Ook sociologen, net als alle andere groepen en subculturen, koesteren hun eigen mythes, de eigen 'idola tribus'.

Onze poging tot 'deconstructie' (om eens een modieuze term te gebruiken) van de Leuvense sociologie-traditie, is geschreven vanuit drie particuliere standpunten. Het

antwoord op de vraag of onze meningen representatief zijn voor de Leuvense sociologie-student kan uiteraard enkel beantwoord worden door de betrokkenen zelf.

We zullen werken rond drie kleine thema's, die we telkens kort duiden en waarbij we enkele vragen stellen, die mogelijk een andere uitweg of benadering suggereren. Het blijven echter suggesties, in de hoop dat deze een aanzet tot een debat kunnen geven.

1. SOCIOLOGIE ALS DISCIPLINE

Sociologie wordt voorgesteld als een discipline, onderscheiden van andere menswetenschappelijke disciplines. Zij heeft haar eigen onderzoeksdomen (de sociale interactie, het sociale handelen gesitueerd in een zich steeds evoluerende samenleving, de sociale wereld) en haar specifieke onderzoeksmethoden (lapidair gesteld kwantitatief en kwalitatief onderzoek).

Volgens een wijd en zijd verbreide opvatting begon de sociologie haar loopbaan met de ontdekking van de maatschappij als een sfeer die gescheiden en onafhankelijk was van de staat.

Sociologen bevestigen routinematig het bestaan van deze 'sociale wereld', die een eigen structuur, normen, waarden, overtuigingen, regelmatigheden, en dergelijke zou kennen.

Het is immers het bestaan van zulk een autonome sociale orde die de territoriale en theoretische claims van de sociologie rechtvaardigt ten opzichte van de andere menswetenschappen, in het bijzonder ten opzichte van de politieke wetenschappen en de communicatiewetenschappen, maar ook ten opzichte van bijvoorbeeld psychologie en geschiedenis. Het is deze veronderstelde autonomie van het sociologische object die meestal wordt aangevoerd ter legitimering van het sociologische project. Ook doorheen de opleiding en in de diverse handboeken wordt er een consensus omtrent het object van de sociologie gesuggereerd. Maar is er feitelijk wel een consensus?

Bovenstaande beschrijving krijgt ondermeer haar beslag in het formele curriculum van de Faculteit Sociale Wetenschappen: politieke wetenschappers houden zich bezig met 'collectief bindende beslissingen', communicatiewetenschappen houden zich bezig met 'communicatie', terwijl de sociologen 'het sociaal of collectief handelen' bestuderen. Dat deze historisch gegroeide indeling in departementen niet volledig beantwoordt aan een eigen object, wordt eigenlijk al te weinig bevraagd.

Niet enkel wordt de sociologie afgescheiden van de andere humane wetenschappen, maar bovendien wordt het sociologie bedrijven zelf functioneel gedifferentieerd naar de diverse sub-disciplines (cultuur-, arbeids-, onderwijssociologie, ...). Er is een feitelijke decontextualisering, zowel binnen het geheel van de humane wetenschappen als binnen de sociologie zelf. De onderzoeksdomen en -problemen binnen de sociologie worden gesplitst. Binnen elk van die onderzoeksdomen kan men een onderscheid maken tussen 'sociologie binnen' en 'sociologie van'. Het eerste verwijst naar het hanteren van de sociologische methodiek en terminologie binnen een ander wetenschappelijk domein om problemen specifiek voor dat domein 'op te lossen'. Hier is sociologie een werkmiddel, een hulpinstrument. Bij 'sociologie van' is de hoofdbekommernis een sociologische vraagstelling, de sociologie in haar eigen finaliteit. Het is natuurlijk ironisch vast te stellen dat één van de belangrijkste thema's

van de klassieke sociologie, namelijk arbeidsverdeling, heden ten dage de sociologie zelf in haar macht heeft.

Het sociologie-bedrijf fragmenteert zich in kleine ondernemingen. Elke socioloog kiest zijn domein, zijn sub-discipline. Binnen elk domein hanteert de socioloog zijn eigen analysewijzen, methodiek, terminologie en discours. Zijn voornaamste opdracht, binnen deze specialismen, is het uitvoeren van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Een gevolg hiervan is dat de sociologie, ons inziens, een andere taak aan de kant schuift. Zij beschouwt de maatschappij niet meer in haar geheel. Deze taak is in wetenschappelijke termen niet rechtstreeks operationaliseerbaar (en in financiële termen niet subsidieerbaar). Toch kan men zich de vraag stellen of sociologie als cement van de sociale wetenschappen niet op zijn minst even nuttig is als specialist binnen haar eigen domein. Dient de sociologie, als discipline geen plaats te maken voor een domein waarin de decontextualiseringstendens, die in alle wetenschappen aanwezig is, wordt tegengegaan? Wij menen van wel. We kunnen hiervoor twee overwegingen ter ondersteuning naar voren schuiven, die intrinsiek met elkaar verweven zijn. Ten eerste impliceert een fragmentering van het sociologisch onderzoeksdomein in strikt begrensde deeldomeinen een begrenzing van het 'sociologisch kennen' als zodanig. De kennis die wordt opgedaan in elk van de domeinen afzonderlijk komt de facto meestal niet meer binnen een groter kennisgeheel van sociologische theorie op zich terecht. Ten tweede loochent een dergelijke analysepraktijk in zekere mate de eigenheid van het object van de sociologie, namelijk het sociale handelen en de sociale structuren, in hun ontstaan en voortdurende wederzijdse beïnvloeding. Beide componenten hebben betrekking op de ganse sociale werkelijkheid. Voor een duidelijker begrip van deze werkelijkheid kan het goed zijn om haar fragmentarisch te concipiëren, en aldus te analyseren. Men mag dan echter niet vergeten om de 'stukjes van de puzzel' weer aan elkaar te passen.

2. SOCIOLOGIE ALS WETENSCHAP

De overdreven klemtoon op het 'wetenschappelijk karakter' van de sociologie is markant. Het lijkt wel alsof de sociologie haar statuut als wetenschap - nog steeds - moet bewijzen. Is dit een institutionele legitimeringsreflex, vanwege haar plaats in de tempel der wetenschap, namelijk de universiteit? De zoektocht naar wetenschappelijke en maatschappelijke respectabiliteit lijkt de sociologen wel meer dan eens parten te spelen.

Hoe komt dit? Het heeft alles te maken met de plaats van de sociologie ten aanzien van andere wetenschappen, en dan voornamelijk de 'exacte' wetenschappen. Het positivistische wetenschapsideaal blijft impliciet haar stempel drukken op alle vormen van wetenschapsbeoefening. Tegenover dit positivistisch ideaal ondergaat sociologie het lot van vele andere menswetenschappen: zij lijkt zich als wetenschap niet hard te kunnen maken.

Sociologie kan immers nooit vaststellen zoals exacte wetenschappen vaststellen. Sociologisch onderzoek (evenals de resultaten ervan) kan nooit exact gereproduceerd worden. Ook kan de voorspellingskracht van sociologisch onderzoek in vraag gesteld

worden. Conclusies uit sociologisch onderzoek leiden immers niet tot een theorie die exacte voorspellingen mogelijk maakt.

Bovendien wordt in een strikt positivistische benadering van wetenschap impliciet verondersteld dat onderzoek, empirie moet bijdragen aan theorievorming. Dit zou men de theoriereflex van wetenschappelijk onderzoek kunnen noemen. Een reflex die het probleem van de empirische inpasbaarheid in en een empirische legitimering van een theorie met zich mee kan brengen. Met andere woorden, men zal enkel die empirische gegevens selecteren en gebruiken die binnen het vooropgesteld theoretisch kader of paradigma passen. Indien men deze theoriereflex als criterium neemt, worden zuiver beschrijvende voorstellingen, analyses opgebouwd uit anekdotes en faits divers aan de kant geschoven als zijnde niet wetenschappelijk. Desalniettemin kunnen deze benaderingen zeer interessante voorstellingswijzen en inspiratiebronnen zijn voor sociologen.

Daarenboven kan de sociologie nooit waarde vrij zijn, hetgeen verondersteld wordt in een positivistische benadering van wetenschap. Zijn het echter niet vooral wetenschapssociologen geweest die het naïeve beeld van een waarde vrije, belangeloze wetenschap steeds bekritiseerd hebben? Spelen normatieve en expressieve componenten en politieke 'commitments' niet mee in elke wetenschapsbeoefening?

Ook op epistemologisch gebied hebben sociologen steeds naïeve opvattingen over wetenschap bekritiseerd. Wetenschappelijke theorieën zijn nooit zonder meer 'weerspiegelingen' van de realiteit of van de 'structuur van het object', maar zijn ook steeds gevormd binnen een bepaalde context en geformuleerd in een bepaald discours (dat, zoals bekend, steeds bepaalde machtheffecten met zich meebrengt). Zou men in de sociologie-opleiding het sociaal-geconstrueerd-zijn van wetenschappelijke theorieën niet meer moeten benadrukken?

Wij willen hier wel nadrukkelijk opmerken dat wij geen deconstructivistische wetenschapsvisie bepleiten. Wetenschap is meer dan alleen maar tekst. Uiteraard is absoluut onafhankelijke, belangen- en perspectiefloze wetenschap onmogelijk. Hier houdt de discussie echter niet op. Sociologie bedrijven, volgens de wetenschappelijke criteria (de aangeleerde methodiek en theorie), is zeker nog mogelijk. Wij willen er enkel voor pleiten wetenschappelijke resultaten niet te verabsoluteren.

Dat dit de facto wel eens gebeurt, komt volgens ons voornamelijk vanwege de monopoliepositie van sommige sociale wetenschappers over bepaalde onderzoeksresultaten. Door deze positie kunnen zij onderzoeksresultaten bekendmaken als zijnde vaststaande, objectief gemeten waarheden, kortweg feiten genoemd die daarmee meestal buiten discussie gesteld worden. Terwijl het ook hier in de eerste plaats gaat om sociale constructen, gevormd door wetenschappers die werken vanuit een bepaalde theoretische en methodologische traditie.

Wij bepleiten dus een relativerende houding ten aanzien van onderzoek en onderzoeksresultaten, zonder daarbij natuurlijk de onmiskenbare waarde van onderzoek (zowel kwalitatief als kwantitatief) in vraag te stellen. Bovendien menen wij dat deze relativerende houding een fundamenteel onderdeel van het wetenschapsproces in de

menswetenschappen uitmaakt, en alzo vervat ligt in de existentie van de sociologie als wetenschap.

Zoals hierboven reeds gesteld, hebben sociologen hun eigen referentiekader, hun eigen ideologie. Zij zijn waardebetrokken en dat komt tot uiting in hun sociologie bedrijven. Zij consacrerend en canoniserend bepaalde 'paradigma's', en schuiven andere aan de kant. Sociologen moeten zich hiervan bewust zijn en hun eigen particuliere begrippenkaders niet reïficeren. Meer aandacht voor geschiedenis van de sociologie, en niet enkel een introductie in de diverse stromingen, zou hierbij kunnen helpen. Zouden Santayana's woorden dat wie de geschiedenis niet kent gedwongen is haar te herhalen, dan niet gelden voor sociologen? Is de invoering van een college of seminarie "Geschiedenis van de sociologie (met lezing van basisteksten)" dan ook niet aan te raden? Tevens zou een historisch inzicht in de discipline al te karikaturale voorstellingen van bepaalde theorieën en 'founding fathers' kunnen nuanceren of voorkomen.

De wetenschappelijke benadering, zoals ze hierboven werd behandeld heeft ook repercussies op de taak van de socioloog in de samenleving, en meer algemeen op de maatschappelijke relevantie van de sociologie. Hierop gaan we nu wat dieper in.

3. SOCIOLOGIE EN BELEID

De maatschappelijke relevantie van sociologie krijgt in het officiële curriculum (in Leuven) gestalte onder de hoofding beleid, naast theorie en methodologie. Nu, het opstellen van beleidsvoorstellen veronderstelt het maken van keuzes. Keuzes die gestoeld zijn op zowel academisch-wetenschappelijke imperatieven, als op ideologisch-waardegebonden verankeringen. Men engageert zich, in de letterlijke zin van het woord (dus met de politieke connotaties die het incorporeert), in één of andere richting voor het oplossen van maatschappelijke beleidsproblemen. Komt het door dit noodgedwongen engagement dat beleidsgerichte vakken veelal op een abstract theoretisch en academisch niveau zweven? Zo wordt gesuggereerd dat er eenduidige, technisch-rationele oplossingen bestaan voor sociale problemen in het algemeen en beleidsproblemen in het bijzonder (infra). Als dusdanig wordt de discussie bij voorbaat gesloten.

Aansluitend bij het voorgaande willen we L. Huyse citeren, die in een recent interview stelde dat er "geen traditie van engagement van academici [is] in het politieke en maatschappelijke debat." Wanneer de academici - die toch een voorbeeldfunctie voor hun studenten (zouden moeten) vervullen - zich niet (of weinig) in openbare debatten mengen, is het niet verwonderlijk dat studenten ook niet (of weinig) participeren in het maatschappelijke discours? Over dit laatste, en meer algemeen over het gebrek aan debatcultuur, pleinvrees, en dergelijke wordt wel eens geklaagd. Het zich in één of andere richting engageren verhoudt zich wel contradictorisch tot de waardevrije wetenschapsbeoefening, waarover we het hierboven al hadden. Belet die waardevrije benadering van sociologie als wetenschap niet de intrede van de socioloog als maatschappijcriticus, als opiniemaker of als beleidsengageerde besluitvormer? Tot slot zouden we met betrekking tot vooraangaande nog twee algemene opmerkingen willen formuleren.

Ten eerste mogen beleidsgerichte vakken ons inziens nooit de fout maken 'sociale' problemen, zoals die geformuleerd worden door de publieke opinie enerzijds en de beleidsmakers anderzijds, zo maar klakkeloos over te nemen. Men doet soms alsof sociale problemen, zoals druggebruik, migrantenproblemen, communautaire problemen, ... 'feiten' zijn, die kant en klaar in de werkelijkheid afgebakend liggen. Zulk een opvatting loochent dat probleemformuleringen onderhevig zijn aan bepaalde machtsprocessen. Sommige maatschappelijke problemen geraken zelfs niet eens geformuleerd. Welbeschouwd zijn alle sociale problemen gepreconstrueerde objecten, beladen met allerlei ideologische connotaties.

Ten tweede mag de opleiding zeker niet versmald worden tot zuiver beleidsgericht sociologie bedrijven. Er moet met andere woorden plaats blijven voor fundamenteel wetenschappelijk, zuiver academische onderwerpen en grondslagenonderzoek. Onderzoeksdomeinen die als minder maatschappelijk relevant ervaren worden (bijvoorbeeld cultuursociologie, sociale theorie, en dergelijke) - en aldus afgesloten worden van externe financieringsbronnen - zouden ook in de mogelijkheid gesteld moeten worden om in gelijkwaardige omstandigheden en met gelijke middelen onderzoek te kunnen doen.